

KENDE ANNA – LANTOS NÓRA ANNA¹

A KONTAKTUSALAPÚ ELŐÍTÉLET-CSÖKKENTÉS LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI:
EGY INTERVENCIÓ TAPASZTALATAI²

DOI: 10.18030/SOCIO.HU.2016.2.38

ABSZTRAKT

Az előítéletesség csökkentésének eddig ismert leghatékonyabb eszköze a pozitív csoportközi kontaktus, amely a legkülönbélebb csoportközi konfliktusok enyhítésében bizonyult sikeresnek. Azonban nem is annyira a kontaktus megvalósítása, mint inkább az ehhez szükséges optimális feltételek megteremtése jelenti a legnagyobb nehézséget ott, ahol a társadalomból hiányzik az egalitáriánus normák széleskörű elfogadása, ahol erős a szegregáció, a csoportok közötti státuszkülönbségek nagyok és az előítéletek mélyek. Így a romákkal szembeni előítéletek enyhítésére tett kísérleteknél a kontaktus optimális feltételei a legkritikább esetben adóttak. Tanulmányunkban két vizsgálat eredményeit mutatjuk be, amely során azt ellenőriztük, hogy a csoportközi barátságra – tehát a kontaktus egy kiemelten pozitív példájára – épülő intervenció működhet-e nem roma egyetemisták körében a romaellenes előítéletek csökkentésére. A kutatás az úgynevezett „fast friends” eljárásra épült, amelynek lényege, hogy egy rövid kölcsönös önfeltárás eredményeképp létrejövő közelség a résztvevők számára akár a létező barátságokhoz hasonló élményt nyújthat. Első vizsgálatunkban elsőéves pszichológushallgatók vettek részt ($N = 132$), akik egy kísérleti csoportot, egy kiterjesztett kontaktus csoportot, és egy „kontroll” csoportot alkottak. Az attitűdök kismértékű, de általános javulást tükröztek az elő- és utóteszt összehasonlítása alapján, miközben a csoportok között nem volt kimutatható különbség. Második kísérletünkben ($N = 61$) tehát azt ellenőriztük, hogy az eredményeink magának az intervenciónak, vagy az intervenció által kiváltott közvetett hatásnak, az előítélet-mentesség intézményes normájának tulajdoníthatók-e. Ezúttal egy kísérleti és egy naiv kontrollcsoporttal dolgoztunk. Ezúttal szignifikáns különbségeket találtunk a csoportok között mind az egyes attitűdök terén, mind az intézményes normák percepciójában. Tanulmányunkban a kutatás eredményeinek interpretációján túl a romaellenességgel kapcsolatos intervenciók lehetőségeit és korlátait vitatjuk meg.

Kulcsszavak: csoportközi kontaktus, intézményes norma, csoportközi barátság, előítélet-csökkentés, romaellenesség

1 Kende Anna: ELTE PPK Szociálpszichológia Tanszék, Lantos Nóra Anna: doktorandusz, ELTE PPK Pszichológiai Doktori Iskola.

2 Köszönetnyilvánítás: Szeretnénk megköszönni Kristin Daviesnek a kutatás kivitelezésében nyújtott segítségét, hogy rendelkezésünkre bocsátotta a részletes vizsgálati protokollt, és véleményezte a kutatási jelentés első verzióját. Továbbá köszönettel tartozunk Daróczy Gábornak, Paskó Ildikónak, Antal Istvánnak, Berkics Mihálynak, Máriási Dórának és Ujhelyi Adriennek a résztvevők toborzásában nyújtott segítségükért, továbbá a Romaversitas, a Jezsuita Roma Kollégium hallgatóinak és az ELTE pszichológia szakos hallgatóinak, akik részvételükkel segítették kutatásunkat.

THE SCOPE AND LIMITS OF REDUCING PREJUDICE BASED ON INTERGROUP CONTACT: THE EXPERIENCES OF AN INTERVENTION

ABSTRACT

Intergroup contact is the most effective method of prejudice reduction according to a vast number of studies conducted in various intergroup situations. However, it is not contact, but its optimal conditions which are difficult to attain in societies lacking a general acceptance of egalitarian social norms, facing strong segregation, large status differences, and endorsing strong prejudicial attitudes. Therefore, the optimal conditions for intergroup contact are rarely available when attempting to reduce prejudice against Roma people in Hungary. We present two studies in which we tested the influence of an intervention based on intergroup friendship – a highly positive example of intergroup contact – to reduce anti-Roma prejudice among university students. The research builds upon the so-called “fast friends” method which refers to a short closeness generating procedure based on mutual self-disclosure which creates an experience resembling real friendships. First year psychology students participated in our first study ($N = 132$) within an experimental, an extended contact, and a “control” group. We found some overall improvement in attitudes based on the comparison between the pre- and the post-test questionnaire results. In a second study ($N = 61$) we tested whether the findings of Study 1 were the direct result of the intervention, or its indirect influence through promoting non-prejudicial institutional norms. This time we worked with an experimental and a naïve control group, and found significant differences in attitude change between the groups along some attitudinal variables and in the perception of institutional norms. We discuss the scope and limits of anti-Roma prejudice reductions methods.

Keywords: intergroup contact, institutional norm, intergroup friendship, prejudice-reduction, anti-Roma prejudice

KENDE ANNA – LANTOS NÓRA ANNA

A KONTAKTUSALAPÚ ELŐÍTÉLET-CSÖKKENTÉS LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI:

EGY INTERVENCIÓ TAPASZTALATAI

A társadalmi diverzitás egyik legnagyobb kihívása, hogy egyszerre jelenik meg fontos célként a csoportközi harmóniára való törekvés és a csoportidentitások, illetve az ezek alapját képező csoporthatárok megőrzése. Ezek még az olyan erős demokratikus hagyományokkal rendelkező társadalmakban is nehezen összeegyeztethető célok, melyek jogalkotásukban, intézményeikben és a médiában támogatják az előítéletmentesség normáját. Különösen nehéz azonban az előítéletek csökkentése, vagyis a pozitív csoportközi találkozás feltételeinek megteremtése az olyan szegregált társadalmakban, mint a magyarországi, melyek nélkülözik az erős egalitáriánus normákat.

Előítéletmentes társadalmi normák hiányában kudarcba fulladnak az integrációs törekvések, és eredménytelenek a diszkriminációt tiltó jogi intézkedések is. A gazdasági problémák, Magyarország politikai, társadalmi és demográfiai folyamatai erős és nyílt romaellenes előítéletekhez vezettek (Kertesi 2005), melyek a törvényhozás, az oktatás, a munkavállalás és a lakhatás területén is diszkriminációban nyilvánulnak meg (Kemény–Janky–Lengyel 2004, Kertesi–Kézdi 2005, Szalai 2010). A közbeszédben a nyílt előítéletek hangoztatása, sőt még a gyűlöletbeszéd is széleskörűen elfogadott (Messing–Bernáth 2012, Vidra–Fox 2012). Ilyen körülmények között a pozitív csoportközi találkozás rendhagyónak számít, az intézményes szegregáció következtében a magasabb iskolai fokozatok felé haladva pedig egyre ritkábbá válik. Bár a társadalom minden rétegét áthatja az előítéletesség, a szegregáció mintázata miatt éppen a legmagasabban képzett rétegnél, így pl. az egyetemisták körében nehéz megfelelő módszert találni a rasszizmus elleni küzdelemhez.

A következőkben két, pszichológia szakos hallgatók körében végzett terepkísérleten keresztül mutatjuk be egy kontaktusalapú előítélet-csökkentő módszer eredményeit, amely egyszerre valósítja meg a csoportközi harmónia és a diverzitás kívánalmait. Kutatásunkban egy, a magyar helyzethez adaptált amerikai vizsgálatot ismételünk meg, amely a csoportközi barátság előítélet-csökkentő hatására épül (Davies–Wright–Aron–Comeau 2013).³

Egy 2010-ben végzett kutatás rámutat arra, hogy az előítéletek az egyetemisták körében is problémát jelentenek, és ez különösen kiugró a romákkal szembeni előítéletek esetében. Bár az általános, több csoportot érintő előítéletesség szintjében még kimutattak különbséget a különböző egyetemi karok között, amikor azonban a romákkal kapcsolatos előítéleteket fókuszcsoportos módszerrel vizsgálták, kartól függetlenül az előítéletes vélekedések magas szintjét találták (Paczári 2013). Pedagógusok, illetve pedagógusképzésben részt vevő hallgatók körében is a romákkal szembeni előítéletek átfogó jelenlétét találták több vizsgálatban (Bordács 2001,

³ A kutatás eredményeit Davies és Aron az SPSSI-EASP Small Group Meeting on Proactive Behavior across Group Boundaries konferencián ismertette Port Jeffersonban, 2012-ben. Az eljárás kidolgozásakor Kristin Davies személyes közléseire hagyatkoztunk, mivel a kutatásról eddig kutatási összefoglaló nem jelent meg, csupán az eredményekre történt utalás a hivatkozott könyvfejezetben.

Erőss–Gárdos 2007). Ezek mentén arra a feltevésre alapoztuk kutatásunkat, hogy a pszichológushallgatói minta a romaellenes előítéletek tekintetében nem tér el jelentősen más egyetemistáktól vagy a magyar társadalom egészétől. Ugyanakkor a hatékony előítélet-csökkentés kiemelten fontos egy olyan csoport esetében, amelynél a pedagógusokhoz hasonlóan kulcsfontosságú a társadalmi érzékenység és az előítéletmentes munkavégzés.

A CSOPORTKÖZI BARÁTSÁG MINT ELŐÍTÉLET-CSÖKKENTŐ MÓDSZER

A sikeres csoportközi kontaktus Allport (1954) által leírt feltételei (1) a kontaktusban részt vevő csoporttagok egyenlő státusza, (2) a csoportközi együttműködés, (3) a közös csoportcélok és (4) az előítélet-mentesség társas és intézményes normáinak támogatása. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy a csoportközi barátság létrejöttéhez is ezek a feltételek szükségesek, így a barátság a felszínes kontaktusnál jobban is közvetíti a csoportközi kontaktus és előítélet-csökkenés közötti kapcsolatot (Wright–Aron–Brody 2008). A csoportközi barátság és a külső csoport iránti pozitív attitűdök közötti kapcsolatot számos vizsgálat igazolta (a témában készült meta-analízist ld. Davies–Tropp–Aron–Pettigrew–Wright 2011), melyek az azóta eltelt időben készültek, hogy Pettigrew (1998) rámutatott a csoportközi barátság speciális jelentőségére a kontaktusra épülő előítélet-csökkentés hatásában.

A csoportközi barátság és az előítéletek csökkenése közötti ok-okozati kapcsolatot a barátságot manipulációként használó vizsgálatok támasztották alá (ld. Wright–Brody–Aron 2005). A hatás oka pedig az, hogy a csoportközi barátság következtében csökken a csoportközi helyzet által kiváltott szorongás (Page-Gould–Mendoza–Denton–Tropp 2008, Paolini–Hewstone–Cairns–Voci 2004, Wright–Aron–McLaughlin–Volpe–Ropp 1997), egyúttal nő az empátia és a bizalom (Turner–Hewstone–Voci 2007). Így a másik csoporthoz tartozó barátról (vagyis a személyközi kontaktusból kiindulóan) generalizálódik a pozitív vélemény a külső csoportra, és attitűdváltozást eredményez a csoport többi tagja iránt is. A kiterjesztett kontaktus elmélete (tehát annak a hatása, hogy a saját csoportom valamely tagja pozitív csoportközi kontaktusban vett részt) pedig azzal magyarázza a generalizációs hatást, hogy a kontaktus révén új, előítéletmentes csoportnorma alakul ki (Wright et al. 1997). Látható tehát, hogy a saját csoport normáit a kontaktus befolyásolni tudja, de a kontaktushelyzettől független, előzetesen fennálló normák szintén fontos szerepet játszanak a változás előmozdításában. Tropp, O’Brien és Migacheva (2014) azt találták, hogy a kortárs-csoport meglévő befogadó normái erősebb bejósolói voltak a csoportközi barátságra való nyitottságnak, mint egy-egy korábban már meglévő csoportközi barátság. Ugyanakkor a kortárs-csoport normáit az intézményi normák is befolyásolják, melyek megszabják, hogy létrejön-e a csoportközi találkozás, és ha igen, kialakulhat-e attitűdváltozás ennek nyomán (Ata–Bastian–Lusher 2009, Lewis–Chesler–Forman 2000).

Az erősen szegregált társadalmakban a csoportközi barátságok épp olyan kis valószínűséggel fordulnak elő, mint a pozitív kontaktus más formái. Feltételezhetjük tehát, hogy eleve másmilyen attitűdökkel rendelkeznek azok, akiknek az uralkodó társadalmi normák ellenére vannak más csoportokból származó barátai (Binder et al. 2009). Mi több, a szegregáció demográfiai és intézményes megnyilvánulásainak eredményeként (Havas–Kemény–Liskó 2002, Virág 2006) a fizikai távolság lesz az első számú korlátja az ilyen kapcsolatok kialakulásának (Festinger–Back–Schachter 1950). Neményi Mária (2007, 2012) kutatásaiból tudjuk, hogy a vegyes iskolai környezet lehetőséget nyújt az etnikai identitás pozitív megélésére, azonban ebben meghatározó szerepet játsza-

nak az intézményes környezet integrációra vonatkozó törekvései.

Történelmi példák, mint az afro-amerikaiak polgárjogi mozgalma, a dél-afrikai apartheid rendszer bukása vagy az észak-írországi konfliktus azt mutatják, hogy még a megoldhatatlannak tűnő csoportközi konfliktusok is kezelhetők, ha sikerül bizonyos strukturális átalakítások révén megteremteni a kontaktus lehetőségét, figyelembe véve a csoportközi viszonyok pszichológiai aspektusait. A háborús övezetekben, pl. Boszniában végzett sikeres intervenciók is a kontaktus szerepét támasztják alá a csoportok egymás iránti attitűdjének megváltozásában (Cehajic–Brown–Castano 2008).

A kölcsönös önfeltárás (feltárukozás) játssza a legfontosabb szerepet abban, hogy egy kapcsolat intimmé válik, tehát a felszínes ismeretségből barátság vagy szerelem alakul ki, amely során az interakcióban álló felek személyes információkat osztanak meg egymással (Aron–Aron–Smollan 1992, Aron–Melinat–Aron–Vallone–Bator 1997). A kölcsönös önfeltárás azonban nemcsak a barátság elmélyüléséért felelős, hanem úgy tűnik, a csoportközi barátság által kiváltott előítélet-csökkentésnek is kulcstényezője (Turner et al. 2007). Ez az oka annak, hogy egyáltalán felmerült a kölcsönös önfeltárás mint előítéletcsökkentő intervenció tesztelése. Aron és kollégái szerint (1997) a személyközi barátság kialakulása felgyorsítható, ha a feleket ráveszik arra, hogy egy aránylag rövid időintervallumban kölcsönös önfeltárára irányuló kérdéseket tegyenek fel egymásnak – melyet gyakran „*fast friends*” (gyors barátkozás) módszerként is említenek. Ez az intimitást generáló mesterséges folyamat, úgy tűnik, ahhoz hasonlítható élményt nyújt, mint a természetesen létrejövő barátságok. Ezeket az újonnan szövődött barátságokat szignifikánsan intimebbnek és pozitívabbnak értékelik a kísérleti résztvevők, mint az ugyanennyi idő alatt kialakított, de kölcsönös önfeltárás nélküli kapcsolatokat. Erre a módszerre épül tehát Davies és munkatársai (2013) előítélet-csökkentő intervenciója fehér és afro-amerikai pszichológushallgatók között, melynek eredményei azt támasztották alá, hogy a külső csoport iránti attitűdök megváltoztathatóak a csoportközi barátság kialakításával a „*fast friends*” módszer segítségével.

Paradox módon éppen a barátság személyközi természete teszi lehetővé, hogy olyan közegben előítélet-csökkentő módszerként alkalmazzuk, ahol hiányzik a tágabb társadalmi támogatás, ugyanis a közvetlenül a csoportközi szintet megcélzó intervenciók módszerek reaktanciát, vagyis ellenállást válthatnak ki a magasabb státuszú csoportok tagjaiból. Számukra fenyegető lehet a meglévő csoportelölönyök elvesztése, vagy a közvetlen az attitűdjük megváltoztatására irányuló meggyőzési szándék is, míg ez a fajta ellenállás kevésbé valószínű egy személyközi helyzetben (Cavazza–Butera 2008, Dixon–Durrheim–Tredoux 2007).

Ugyanakkor a túlnyomóan pozitív következmények ellenére a kontaktuson alapuló, csoportközi harmónia növelésére irányuló előítélet-csökkentő módszereknek megvannak a hátulütői is. Először is a csoportközi találkozás nem csupán kevésbé hatékony az attitűdváltoztatás szempontjából a résztvevő kisebbségi csoporttagok körében (Tropp–Pettigrew 2005), de előfordulhat, hogy kellemetlen élménnyé is válik számukra (pl. Hopkins–Kahani–Hopkins 2006, Shelton 2003). Másfelől a kisebbségi csoport tagjai éppen a több előzetes csoportközi kontaktus-tapasztalatnak köszönhetően kevesebb szorongást élhetnek meg a többségi tagokkal való találkozás során, mint a többségi tagok velük szemben. Tehát elképzelhető, hogy az élmény mindkét fél számára bizonyos mértékig szorongáskeltő, amelyet azonban ellensúlyoznak a széleskörben feltárt pozitív hatások (Pettigrew–Tropp 2006, 2008; Shelton 2003, Tropp–Pettigrew 2005).

A csoportközi kontaktus nemkívánatos következményei közül az utóbbi években egy újabb jelenség, a csoportközi találkozás demobilizáló hatása került a figyelem középpontjába. Számos kutatás bizonyítja, hogy a hátrányos helyzetű csoportok tagjai a kontaktus miatt előálló csoportközi harmónia illúziójának következtében kevésbé kérdőjelezik meg a társadalmi egyenlőtlenségeket, emiatt sérül az érdekérvényesítő képességük (ld. Dixon–Tropp–Durrheim–Tredoux 2010, Wright–Lubensky 2009). Ezért van szükség arra, hogy az intervenciók ne csupán a csoportközi viszonytal, hanem a társadalmi változás lehetőségével is foglalkozzanak, túllépve az előítélet-csökkentés célján. Ennek eszköze lehet, ha a kutatók nem csak a többségi csoport tagjainál, de a kisebbségi csoporttagok körében is mérik az intervenció hatását, és nem csak a harmóniát és a hasonlóságok hangsúlyozását, hanem a csoporthatárookra, strukturális problémákra való reflexiót és a kollektív cselekvésre való szándék növelését tűzik ki célul az igazságtalan státuszkülönbségek leküzdésére. Pettigrew és Tropp (2006) metaanalízise megmutatta, hogy a pozitív csoportközi találkozás növelheti a többségi csoport kollektív cselekvési szándékát a kisebbség érdekében, ugyanakkor a szövetséges aktivizmus, tehát amikor többségi csoporttagként valamely kisebbségi csoport érdekérvényesítésében vesz valaki részt, máig kevésbé kutatott aspektusa az előítélet-csökkentést célzó kutatásoknak.

A KUTATÁS CÉLJA

A magyarországi romák széleskörű szegregációja, és ebből következően a felsőoktatásban a roma és nem roma magyarok közötti informális találkozás lehetőségének a hiánya miatt olyan módszert kellett választanunk, amely viszonylag kis beavatkozást igényel, miközben korábbi kutatások alapján feltételezhető, hogy hatékony. Nyilvánvaló az is, hogy minél inkább szegregált egy társadalom, minél mélyebbek az előítéleteket, minél erőteljesebb a kisebbségi csoport stigmatizációja, annál nehezebb megteremteni a csoportközi kontaktus optimális feltételeit. Éppen ez indokolja, hogy fontos megvizsgálni, lehet-e előítéleteket csökkenteni úgy, ha az optimális feltételek nem vagy nem maradéktalanul adóttak.

Számos érv szól, amellet, hogy kiindulópontként a Davies és kollégái (2013) által alkalmazott „*fast friends*” módszerre támaszkodjunk. Az eljárás nem tartalmazott semmilyen kultúraspecifikus elemet, és nem is meghatározott csoportközi helyzetre készült, továbbá beilleszthető volt egy egyetemi szemeszter időkeretébe. A módszer ezen kívül adaptálható volt a szegregált magyarországi kontextus feltételeihez, mivel egy viszonylag könnyen kialakítható, pozitív személyközi kontaktusra épült, amelyről azt feltételeztük, hogy elfogadható lesz még azok számára is, akik egyébként ellenállnának annak, hogy kifejezetten a romaellenes előítéletek problémájával foglalkozzanak. Így a módszer elfogadhatónak tűnt a magyarországi kontextusban, ahol a többségi csoportot a nem-roma pszichológushallgatók, a kisebbségi csoportot a Romaversitas és a Jezsuita Roma Kollégium tagjai adták. Hangsúlyozzuk, hogy a vizsgálatot a fent sorolt praktikus okok miatt választottuk, és nem azért, hogy az eredeti eredmények replikálhatóságát vizsgáljuk. Ezért nem is térünk ki az eredeti vizsgálat eredményeivel való összevetésre, hanem a magyarországi kontextusban értelmezzük az eredményeket.

Az attitűdváltozáshoz szükséges allporti (1954) négy feltételt a következőképpen teremtettük meg. Pettigrew és Tropp (2006) az intézményes támogatást a pozitív változás legfontosabb aspektusaként jellemzi. Az egyetem, és azon belül a szociálpszichológia kurzus képes megteremteni a támogató normát azáltal, hogy

megszervezi az intervenció alapját képező eseményt, vagyis lehetőséget ad az amúgy ritka csoportközi találkozásra. A kiterjesztett kontaktus hatás is kimondja, hogy a generalizációs hatásban fontosabb a saját csoport normája, mint az általánosabb társadalmi normák (Wright et al. 1997). Emiatt gondoltuk úgy, hogy érdemes azt is vizsgálnunk, vajon az intézményes támogatás felül tudja-e írni a közbeszédben meghatározó, előítéletes társadalmi normát. Az egyenlő státusz feltételét azzal biztosítottuk, hogy mindkét csoport egyetemi hallgatókból állt, bár tudtuk, hogy a roma hallgatók rendkívül alacsony aránya a felsőoktatási intézményekben azt a veszélyt hordozza magában, hogy a vizsgálatban részt vevő roma hallgatókat a pszichológus résztvevők kivételnek, egyfajta speciális alcsoportnak tartják, amely akadályozhatja a pozitív élmény csoportközi attitűdökre való generalizációját (Allport 1954, Hewstone 1996). Végezetül, a „*fast friends*” módszer nyomán kialakuló csoportközi barátság, ugyanúgy, mint az eredeti vizsgálatban (Davies et al. 2013), a közös célokat és a csoportközi kooperációt helyettesítette.

Hewstone és Brown (1986) kiemeli, hogy fontos, hogy a partnert valóban a külső csoport tagjaként kategorizáljuk, hiszen a pozitív interperszonális élmény másként nem tud a csoport egészére kiterjedni. Ezt azzal biztosítottuk, hogy roma szervezeteket kértünk fel partnerként az intervencióhoz, így a pszichológushallgatók számára a csoporttagság ténye ismert volt.

A kutatás célja tehát az volt, hogy megvizsgáljuk, Aron és kollégái (1997) kölcsönös önfeltáráson alapuló, pozitív csoportközi találkozáshoz vezető módszere képes-e a személyközi közelség kiváltására a romaellenes előítéletek erős társadalmi jelenléte mellett. Továbbá kíváncsiak voltunk arra, hogy a személyközi közelség és a domináns társadalmi normával szemben megteremtett intézményes normák kiváltják-e a generalizációs hatást, vagyis az előítéletek csökkenését, és a nagyobb mértékű kollektív cselekvési szándékot a romák érdekében.

Kutatásunk nem a roma résztvevők attitűdváltozásának vizsgálatára irányult, ezért a részt vevő roma egyetemisták körében nem vizsgáltuk az intervenció hatását. Mivel a csoportközi találkozás akár negatív élmény is lehet a kisebbségi csoport tagjai számára (Pettigrew–Tropp 2006), ezért azt viszont felmértük, hogy miként értékelték az intervenciót a roma résztvevők. Ezen felül részletes tájékoztatást adtunk a kutatásról közvetlenül az intervenció után egy csoportos beszélgetés formájában, ahol érintettük a demobilizációs hatás problémáját is. Mivel azonban kutatásunkban elsősorban a többségi társadalmat átható romaellenes előítéleteik problémájával foglalkoztunk, az intervenció hatását csak a többségi résztvevők körében vizsgáltuk.

HIPOTÉZISEK

Feltételeztük, hogy a „*fast friends*” módszeren alapuló intervenció növelni fogja a pozitív érzéseket (csökkenteni a negatív érzéseket) a roma emberek felé általában, csökkenteni fogja a romaellenes előítéleteket és diszkriminációs szándékot, növeli a későbbi informális találkozásra és a roma érdekérvényesítés támogatására vonatkozó kollektív cselekvési szándékot a kísérleti csoport pszichológushallgatói körében. A kiterjesztett kontaktus hipotézis alapján (Wright et al. 1997, Turner et al. 2007, Turner–Hewstone–Voci–Vonofakou 2008) azt feltételeztük, hogy azok a pszichológushallgató résztvevők, akik más pszichológushallgatókkal beszélgettek az intervenció során, ugyanakkor tanúi voltak a saját és a külső csoport (más pszichológushallgatók és roma hallgatók) közötti pozitív kontaktusnak, a közvetlen kontaktusban részt vevőkhöz hasonló attitűdváltozáson mennek

keresztül azokhoz képest, akik nem voltak tanúi a pozitív csoportközi kontaktusnak, vagyis nem voltak jelen az eseményen. Tehát statisztikai értelemben a kísérleti feltételek és az idő (elő- és utóteszt) interakcióját vártuk.

Mindkét vizsgálatot jóváhagyta az ELTE PPK etikai bizottsága, a tanulmányban minden változóról, feltételről és az elemzésből kihagyott adatokról beszámolunk.

ELSŐ VIZSGÁLAT

A 2*3-as kísérleti elrendezés egy kísérleti (csoportközi kontaktus pszichológushallgatók roma hallgatókkal), egy kiterjesztett kontaktus (pszichológushallgatók egymással párba osztva, akik tanúi a csoportközi párok beszélgetésének), és egy „kontroll” (kontaktus nélküli csoport, akik nem vettek részt az ismerkedésen) csoportból állt, amelynek résztvevői egy elő- és egy utótesztet tölthettek ki az intervenciót megelőzően illetve követően. Mindkét teszt az elsőéves pszichológushallgatóknak szóló szociálpszichológia előadás során került felvételre, a szemeszter második és tizenharmadik hetében 2014-ben. Az intervenció két külön alkalommal történt, a negyedik és nyolcadik héten, de minden résztvevő csak az egyik eseményen vett részt. A pszichológia szakos hallgatók a kurzusba beszámítható pontot kaptak a részvételért, de a részvétel önkéntes volt. Az intervenció során a másik csoport a Romaversitas hallgatóiból állt. Ők is önkéntesen vettek részt a találkozón, az intervenció időpontjait az ő szokásos találkozóikhoz igazítottuk.

Az intervenciót képező ismerkedés kb. 60 perces volt, melynek során a pszichológushallgatókat random rendeltük hozzá egy partnerhez, aki vagy a Romaversitas tagja (kísérleti feltétel), vagy egy másik pszichológushallgató (kiterjesztett kontaktus feltétel) volt. A párok egy három részből álló kérdéssort kaptak a közelséget generáló kérdésekből (ezt Aron és munkatársai 1997-es kérdéseiből állítottuk össze). A kérdéssort úgy alakították ki, hogy az lehetővé tegye a fokozatos önfeltárást. Egy-egy példa az egyes kérdéssorozatokból: „Hogy néz ki számodra egy »tökéletes« nap?” (első rész), „Mi a legnagyobb félelmed az életben?” (második rész), és „Mondd el a partnerednek, hogy mik azok a most megismert belső tulajdonságai, amelyeket kedvelsz benne!” (harmadik rész). Mindhárom kérdésblokkot kb. 20 perc alatt beszéltek meg a párok, miközben felváltva kérdezték egymást.

Az intervenciót képező ismerkedés egy nagy aulában zajlott, amely lehetővé tette, hogy kettesével ülve, zavartalanul beszélgessenek egymással a párok. A beszélgetéseket semmilyen módon nem rögzítettük, és utólag sem kérdeztünk rá a beszélgetések tartalmára. A résztvevőket úgy tájékoztattuk, hogy a találkozás célja az ismerkedés. A pszichológushallgatókkal nem közöltük, hogy az elő- és utóteszt azonos kutatás részét képezi, mint az intervenció, és erről, illetve a kutatás egészéről csak az utóteszt kitöltése után kaptak teljes tájékoztatást. Minden kérdőívet papíron vettünk fel.

Az amerikai vizsgálattal ellentétben, ahol mindkét csoport tagjai (fehér és afrikai amerikai diákok) pszichológushallgatók voltak, nem tudtuk teljes mértékben maszkolni az intervenció célját. Az eseményt úgy definiáltuk, hogy annak célja pszichológushallgatók és roma egyetemisták közötti találkozás. Így a találkozás csoportközi minőségét nem titkoltuk. Ez az információ és az esemény szokatlansága növelhette a csoporttagság kiugróságát, amely akár meg is erősíthette a feltételezett hatást. Mivel a tipikusság és a csoporttagság kiugrósága a generalizációs hatás szükséges elemei, az utóbbi ellensúlyozhatta az előbbi, vagyis a roma résztvevők

prototipikusságának hiányát (Brown–Hewstone 2005). Ezt természetesen figyelembe vesszük az eredmények értelmezésénél. Végül, az eredeti vizsgálattal ellentétben nem tudtuk biztosítani mindenki számára az azonos nemű párt, a két alcsoport eltérő nemi aránya miatt, így ezt a változót nem kontrolláltuk.

Mérőeszközök. A kérdőív a Davies és kollégái által használt skálákból állt, melyet kiegészítettünk a romaellenes attitűdök mérésére alkalmas specifikus mérőeszközökkel. Az elő- és utótesztben függő változóként használtuk az egyitemes, kilencfokú rokonszenvmérőt, és a 6 itemből álló általános értékelő skálát, amely egy csoportfüggetlen szemantikus differenciál skála (Wright et al. 1997, $\alpha_{\text{előteszt}} = 0,80$; $\alpha_{\text{utóteszt}} = 0,82$).

Ezt egészítettük ki egy 9 itemes romaellenes attitűdöt mérő skálával (Enyedi–Fábián–Sik 2004), mely faktoranalízis alapján két alskálából áll, az egyik a 4 itemes negatív sztereotipizálás alskála (az egyik tételt ki kellett hagynunk az alacsony illeszkedés miatt, $\alpha_{\text{előteszt}} = 0,71$, $\alpha_{\text{utóteszt}} = 0,76$), a másik pedig a 4 itemes diszkrimináció elfogadása alskála ($\alpha_{\text{előteszt}} = 0,83$, $\alpha_{\text{utóteszt}} = 0,82$). Egy tétellel mértük az informális kontaktusra vonatkozó viselkedéses szándékot, és 3 itemmel a kollektív cselekvési szándékot ($\alpha_{\text{előteszt}} = 0,86$, $\alpha_{\text{utóteszt}} = 0,87$). Ezeket a mérőeszközöket mi hoztuk létre a kutatás céljából. Minden kérdőívnel (a rokonszenvmérőt leszámítva) ötfokú skálán kértük a válaszokat, ahol az 1 jelentette az „egyáltalán nem értek egyet”, az 5 a „teljes mértékben egyetértek” választ. Minden skála megtalálható a *Függelékben*.

Az utótesztben ugyanezeket a kérdéseket használtuk, kiegészítve azzal, hogy rákérdeztünk, megváltozott-e a véleményük a roma emberekről az első teszt kitöltése óta, és ezen kívül használtunk két manipuláció-ellenőrző kérdést. Az egyik a partner etnikai hovatartozására kérdezett rá, és a „roma”, „nem-roma” és „egyéb” opciókat adtuk meg, a másik pedig arra kérdezett rá, hogy a partnerük a Romaversitas tagja volt-e vagy pszichológushallgató. Ezek a kérdések biztosították annak ellenőrzését, hogy a kísérleti csoport tagjai helyesen azonosították-e az intervenciót mint csoportközi helyzetet. Végül egy nyitott kérdést tettünk fel az intervencióval kapcsolatban, amely alapján teljesebb képet kaptunk az intervenció szubjektív élményéről.

Azért, hogy maszkolni tudjuk a kérdőív valós célját, más célcsoportokkal kapcsolatos attitűdöket is mérünk a rokonszenvmérő, az általános értékelő skála és a kontaktus és kollektív cselekvési szándék skálákon, és más, romaellenes előítéletek szempontjából közvetlenül nem releváns skálákat is felvettünk az elő- és utótesztben (pl. ambivalens szexizmus skála, szociális dominancia orientáció skála, antiszemitizmus skála). Ezeket nem használtuk az elemzés során.

Az elő- és utótesztől függetlenül, közvetlenül az intervenció után még egy rövid kérdőívet vettünk fel, hogy felmérjük és összehasonlítsuk a résztvevők tapasztalatait az intervencióról. Itt az intervenciót képező ismerkedés minden résztvevőjét kérdeztük, vagyis a roma résztvevők tapasztalatait is vizsgáltuk. Ez a kérdőív nem tartalmazott semmilyen azonosításra alkalmas kérdést vagy kódot, így nem is párosítottuk össze az elő- és utótesztekkel. A kérdőív öt, általunk létrehozott tételből állt a partnerrel és a beszélgetéssel kapcsolatban ($\alpha = 0,85$). A következő kérdéseket kértük, hogy értékeljék egy 5-fokú skálán, ahol az 1 az „egyáltalán nem” választ, az 5 a „kifejezetten igen” választ jelölte: „Mennyire kedveli a beszélgetőpartnerét? Mennyire értékeli személyesenek a kapcsolatát a partnerével? Mennyire élvezte a beszélgetést? Ha lehetősége lenne, folytatná a beszélgetést a partnerével? El tudná képzelni, hogy a későbbiekben kapcsolatba lép beszélgetőpartnerével?”

EREDMÉNYEK

Az intervenció értékelése. 135 résztvevő (78,2% nő) töltötte ki az intervenció értékelésére vonatkozó kérdőívet, amelyet még az intervenció helyszínén, közvetlenül a beavatkozás után vettünk fel. A kérdőív kitöltőit három csoportba soroltuk: kísérleti csoport (pszichológushallgatók Romaversitas partnerrel, $n = 32$), kiterjesztett kontaktus csoport (pszichológushallgatók másik pszichológushallgató partnerrel, $n = 70$) és roma csoport (Romaversitas hallgatók pszichológushallgató partnerrel, $n = 33$).

Az 5 tételes kérdőív átlagai azt mutatják, hogy az intervenciót a résztvevők kiemelkedően pozitívan érték meg ($M = 4,53$, $SD = ,56$), és a csoportok között nem volt szignifikáns különbség a kontaktus értékelésében ($M_{kísérleti} = 4,47$ $SD_{kísérleti} = 0,50$; $M_{kiterjesztett} = 4,54$ $SD_{kiterjesztett} = 0,54$; $M_{roma} = 4,56$ $SD_{roma} = 0,67$; $F(2, 132) = 0,219$, $p = 0,804$). Tehát az intervenciót követő kérdőív alapján a kontaktus egyaránt pozitív élmény volt a csoportközi kontaktusban részt vevő roma és nem roma résztvevők számára, és a kiterjesztett kontaktus résztvevőinek (akik saját csoportjuk tagjával beszélgettek).

Leíró statisztika. Az előtesztet 162 résztvevő töltötte ki, de 32 résztvevő lemorzsolódott az utóteszt-szakasz előtt. Ezért 130 fővel végeztük az összesített elemzést (83,5% nő, $M_{kor} = 20,23$, $SD_{kor} = 2,45$). Az elő- és utóteszttel egyaránt rendelkező résztvevők feltételek közötti megoszlása a következőképpen alakult: kísérleti csoport: $n = 30$; kiterjesztett kontaktus csoport: $n = 49$; „kontroll” csoport $n = 51$. A G-power elemzés szerint, a várható kisebb hatáserősség miatt a mintaelemszám inkább alacsony (Faul et al. 2009), emiatt a kutatás eredményei konzervatív következtetésre alkalmasak (vagyis abban az esetben, ha a kutatás nem eredményes, ennek oka akár a kisebb elemszámban is keresendő, amennyiben azonban kimutatható különbség, az azt jelenti, hogy a vártnál nagyobb hatás érvényesült).

Az előteszt eredménye, tehát a kiinduló állapot, negatív attitűdökről tanúskodik a rokonszenvmérőn (a 9 fokú skálán a magas számok jelentik a pozitív viszonyulást, $M = 3,87$, $SD = 1,74$), az általános értékelő skálán (az itemeket megfordítottuk, így itt is a magasabb pontszám jelent pozitívabb viszonyulást $M = 2,66$, $SD = 0,60$), a romaellenes-sztereotípiá alskálán (a magas számok jelzik a fokozottabb negatív sztereotipizálást, $M = 3,34$, $SD = 0,84$), és a középértéknél alacsonyabb érték jelent meg a kollektív cselekvési szándékban ($M = 2,80$, $SD = 1,04$). Ezzel szemben a diszkrimináció elfogadása alskála a középértéknél alacsonyabb értéket ér el ($M = 2,20$, $SD = 0,99$), ami a diszkriminációval szembeni alacsonyabb toleranciát jelzi, és az informális kontaktus szándéka szintén inkább pozitív ($M = 3,46$, $SD = 1,04$). Az első vizsgálat elő-és utótesztjeinek leíró statisztikáit a három feltételben az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat

Az első vizsgálat függő változóinak átlagai és szórásai a három feltétel szerinti bontásban

		Kísérleti csoport n = 30	Kiterjesztett kon- taktus csoport n = 49	„Kontroll” csoport n = 51	Összesen N = 130
Tesztelés ideje (1:előteszt; 2:utóteszt)			Átlag (Szórás)	Átlag (Szórás)	Átlag (Szórás)
Rokonszenvmérő (1–9)	1	3,87 (1,99)	3,73 (1,17)	3,65 (2,05)	3,87 (1,74)
	2	4,27 (1,79)	4,18 (1,41)	4,24 (2,07)	4,22 (1,77)
Általános értékelő skála	1	2,54 (0,72)	2,74 (0,51)	2,64 (0,60)	2,66 (0,60)
	2	2,71 (0,56)	2,79 (0,52)	2,66 (0,75)	2,72 (0,63)
Romaellenes attitűdök: sztereotipizálás	1	3,34 (0,87)	3,31 (0,77)	3,39 (0,89)	3,34 (0,84)
	2	3,12 (0,79)	3,12 (0,88)	3,30 (0,86)	3,19 (0,85)
Romaellenes attitűdök: diszkrimináció elfogadása	1	2,12 (1,02)	2,18 (0,97)	2,27 (1,02)	2,20 (0,99)
	2	2,03 (1,00)	2,05 (0,85)	2,27 (1,14)	2,13 (1,00)
Kontaktus szándéka	1	3,13 (1,22)	3,29 (1,00)	3,08 (1,07)	3,17 (1,08)
	2	3,33 (1,24)	3,63 (0,93)	3,35 (1,00)	3,46 (1,04)
Kollektív cselekvési szándék	1	2,68 (1,13)	2,87 (0,96)	2,80 (1,09)	2,80 (1,04)
	2	3,06 (1,11)	3,05 (1,01)	2,93 (1,03)	3,01 (1,04)

Megjegyzés: Minden tételre 5-fokú skálán kértük a válaszokat (kivéve, ahol másképp jelöltük), ahol az 1 az „Egyáltalán nem értek egyet”, az 5 a „Teljesen egyetértek” választ jelentette.

Bár a kísérleti és kiterjesztett kontaktus feltételbe kerülés randomizált módon történt, a „kontrollcsoportba” kerülés nem, hiszen a kontrollcsoport azokból állt, akik nem vállalkoztak az intervencióban való részvételre, azonban azonos szociálpszichológia kurzusra jártak. Ennek természetesen számos oka lehetett – pl. kedvezőtlen időpont vagy helyszín –, de azt is ellenőriztük, hogy állhatott-e ennek háttérében egyfajta önszelekció, amely torzíthatná az eredményeinket. Ezért összevetettük a csoportokat az előteszt szakaszban.

Egyik függő változóban sem találtunk különbséget: rokonszenvmérő: ($F(2, 127) = 0,15, p = 0,863$), általános értékelő skála ($F(2, 127) = 1,08, p = 0,342$), romaellenes attitűd (sztereotipizálás: $F(2, 127) = 0,13, p = 0,877$; diszkrimináció elfogadása: $F(2, 127) = 0,23, p = 0,793$), informális kontaktus szándéka ($F(2, 124) = 1,16, p = 0,318$) és kollektív cselekvési szándék értékei $F(2, 127) = 0,31, p = 0,732$). Így az alcsoportok alkalmasak arra, hogy összehasonlítsuk őket az intervenció hatékonyságának teszteléséhez.

Manipulációellenőrzés. A kísérleti csoportba sorolt 30 fő közül 24-en jelezték, hogy a beszélgetőpartnerük „roma”, négyen jelölték, hogy „részben roma”, egy jelezte az „egyéb” választ és egy nem jelölt választ. Ugyanakkor mind a harminc résztvevő helyesen azonosította partnerét mint a Romaversitas tagját. Az utóteszt végén található nyitott kérdésre, két válaszoló kivételével, a kísérleti csoportból mindenki pozitív szöveges választ adott az intervenció értékelésére, mint pl. „Nagyon pozitív élmény nyújtott” vagy „Nagyon pozitív élmény volt, sok közös pontot találtunk. Meghatározó élmény volt.”

Ezek az eredmények, az intervenciót közvetlenül követő kérdőíves értékelésekkel együtt azt mutatják, hogy sikerült megteremtteni a pozitív csoportközi kontaktust a kísérleti feltételben, amely feljogosít minket arra,

hogy vizsgáljuk az intervenció hatását.

Hipotézis-ellenőrzés. Ismételt mérésű vegyes ANOVA-t használtunk annak tesztelésére, hogy van-e különbség az attitűdökben az elő- és utóteszt között, és a háromféle feltételben történő részvételnek volt-e hatása a változás mértékére. A számítások alapján nem találtunk szignifikáns interakciót az eltelt idő dimenziója (elő- és utóteszt közötti változás) és a feltételek között a függő változóknál. Az ANOVA eredményeit ld. a 2. táblázatban.

2. táblázat
Az első vizsgálat idő x feltétel közötti interakciós hatásai a függő változók mentén

	df	Standard hiba	F	p	parciális η^2
Rokonszenvmérő	2	124	0,258	0,773	0,004
Romaellenes attitűdök: sztereotipizálás	2	124	0,313	0,729	0,005
Romaellenes attitűdök: diszkrimináció	2	124	0,329	0,720	0,005
Általános értékelő skála	2	124	0,780	0,461	0,012
Kontaktus szándéka	2	124	0,236	0,790	0,005
Kollektív cselekvési szándék	2	124	0,987	0,375	0,016

Találtunk viszont idői főhatást négy változó mentén, vagyis ezeken a mérőeszközökön mérve a csoportba sorolástól függetlenül minden résztvevőnél változás történt az elő- és utóteszt között. Növekedés figyelhető meg a rokonszenvmérő eredményeiben ($F(1, 124) = 10,79, p = 0,001, \text{parciális } \eta^2 = 0,08$), csökkenés a romaellenes attitűdök sztereotipizálás alszállóján ($F(1, 124) = 8,20, p = 0,005, \text{parciális } \eta^2 = 0,62$), emellett nőtt az informális kontaktus szándéka ($F(1, 124) = 8,89, p = 0,003, \text{parciális } \eta^2 = 0,07$), és a kollektív cselekvési szándék ($F(1, 124) = 8,48, p = 0,004, \text{parciális } \eta^2 = 0,06$). Nem történt változás az általános értékelő skála mentén ($F(1, 124) = 1,924, p = 0,168, \text{parciális } \eta^2 = 0,015$), illetve a romaellenes attitűdök diszkrimináció elfogadása alszállóján ($F(1, 124) = 1,553, p = 0,215, \text{parciális } \eta^2 = 0,012$).

Annak ellenére, hogy nem találtunk a feltételek között különbséget a függő változóknál, abban a kérdésben, hogy saját megítélésük szerint változott-e a romákról alkotott véleményük, mégis volt különbség. A kísérleti feltételben lévő résztvevők szignifikánsan magasabb véleményváltozásról számoltak be, mint a másik két csoport, habár a változás percepciója mindenhol viszonylag alacsony ($M_{\text{kísérleti}} = 2,45, SD_{\text{kísérleti}} = 1,2; M_{\text{kiterjesztett}} = 1,86, SD_{\text{kiterjesztett}} = 0,94; M_{\text{„kontroll”}} = 1,84, SD_{\text{„kontroll”}} = ,87; F(2, 126) = 4,30, p = 0,016, \text{parciális } \eta^2 = 0,07$).

AZ ELSŐ VIZSGÁLAT MEGVITATÁSA

A pozitív csoportközi kontaktus nyomán bekövetkező attitűdváltozással kapcsolatos főhipotézisünk nem nyert alátámasztást, hiszen annak ellenére, hogy attitűdváltozás következett be több skálán mérve, ezek az eredmények nem kizárólag a kísérleti és kiterjesztett kontaktus csoportokra voltak igazak, hanem a „kontroll” csoportra is. Ezért arra következtethetünk, hogy a változás nem az intervencióban való részvétellel állt összefüggésben, hanem valami más, az intervenció kívül álló ok váltotta ki. Erre vonatkozóan két lehetséges magyarázatot találtunk. Az első, hogy mindhárom csoport tagjai részt vettek a szociálpszichológia kurzuson, ahol az adatgyűjtés zajlott. Mivel ez a kurzus explicit módon foglalkozik a sztereotipizálás és előítélet témáival, ez

egyfajta „felvilágosulási hatást” eredményezhetett (Gergen 1973), vagyis minden résztvevő tudatosabbá vált az előítéletek helytelenségének a kérdésében.

Másodszor, figyelembe kell vennünk az eljárás korlátait, különösképpen azt, hogy a „kontrollcsoport” olyan hallgatókból állt, akik ugyan nem vettek részt az intervencióban, de jelen voltak a toborzásnál, és kapcsolatban álltak az intervencióban részt vevő hallgatókkal. Mivel az intervenció célját nem tudtuk teljesen maszkolni, tehát világos volt, hogy csoportközi találkozásról van szó, így valójában ez a csoport is egyfajta kiterjesztett kontaktus feltétel tagja volt, hiszen tisztában voltak azzal, hogy saját csoportjuk tagjai pozitív csoportközi kontaktusba léptek roma hallgatókkal (Wright et al. 1997). Ez indokolja a kontrollcsoport kifejezés idézőjeles használatát is, hiszen az abban részt vevők nem voltak teljesen naiv személyek, vagyis nem képezték egy valós kontrollcsoportot.

Az, hogy egy olyan skálán találtunk változást a teljes mintában, amely a romákkal kapcsolatos sztereotípiákat méri, ugyanakkor nem találtunk különbséget egy általánosabb értékelő skálán, arra hívja fel a figyelmet, hogy az eredmény a valódi előítélet-csökkenés helyett az előítéletek nyílt kifejezésében bekövetkezett gátlásnak tudható be (az előítéletek kifejeződését felszabadító és gátló tényezőkhöz ld. Crandall–Eshleman 2003). Ez a gátlás a helyzetből fakadó társas normák hatására jelenhetett meg, mely egyaránt származhatott az egyetem által szervezett intervencióból és a szociálpszichológia kurzuson való részvételből. Összefoglalva tehát lehetséges, hogy a hallgatók egyszerűen megtanultak „megfelelőbb” válaszokat adni az attitűdteszteken.

Nem zárható ki azonban, hogy az utótesztben tapasztalt változásokat az okozta, hogy az intervenció kapcsán a hallgatók megtapasztalták a támogató intézményes normákat, hiszen ehhez a hatáshoz sem kellett közvetlenül részt venni az intervencióban. A közvetlen intézményes normák fontosságát, akár szélesebb társadalmi normák befolyásával szemben, számos előzetes kutatás kiemeli (pl. Ata et al. 2009, Lewis et al. 2000, Wright et al. 1997). Eszerint az optimistább olvasat szerint tehát volt értelme az intervenciónak, amely így közvetve fejtett ki hatást az attitűdökre, ami az érzések, sztereotípiák és viselkedési szándékok változásában nyilvánult meg. Ezt azonban ebből a vizsgálatból biztosan nem állapíthatjuk meg, ezért még egy vizsgálatot végeztünk, hogy ellenőrizzük, valóban az intézményi normák állhatnak-e az attitűdváltozás háttérében, és hogy ezek a normák az intervencióhoz kötődnek-e, vagy „csak” a szociálpszichológia kurzus felvilágosító hatásának tudhatók be.

MÁSODIK VIZSGÁLAT

A második vizsgálat az első megismétlése volt. Ezúttal egy 2*2-es kísérleti elrendezést használtunk, egy kísérleti csoportközi kontaktus feltétellel (pszichológushallgatók roma partnerrel) és egy naiv kontroll (kontaktus nélküli) feltétellel, melynek résztvevőit egy másik szociálpszichológia kurzus résztvevőiből toboroztuk, így nem értesülhettek az intervencióról. Az első vizsgálatban használt kérdőívet kiegészítettük az intézményes norma észlelésére vonatkozó itemekkel az utótesztben. Az előtesztet a szemeszter második hetében vettük fel, az intervenciók a szemeszter negyedik és nyolcadik hetében valósultak meg, míg az utótesztek felvételére a tizenkettedik héten került sor 2015-ben. A pszichológushallgatók ismét a kurzuson beszámítható pontokért, míg a Romaversitas és a Jezsuita Roma Kollégium hallgatói önkéntesen vettek részt. Az alkalmak időpontjait az ő szokásos találkozóikhoz igazítottuk, és ezúttal a helyszínt is ők biztosították a találkozókhöz.

Mérőeszközök. Ugyanazokat az mérőeszközöket használtuk, amelyeket az első vizsgálatban: az egytétel-rokonszenvmérőt (9 fokú skála), a 6 itemes általános értékelő skálát ($\alpha_{\text{előteszt}} = 0,81$; $\alpha_{\text{utóteszt}} = 0,81$), a 8 itemes romaellenesség skálát, amely a 4 itemes sztereotipizálás alszállából ($\alpha_{\text{előteszt}} = 0,67$; $\alpha_{\text{utóteszt}} = 0,75$), és a 4 itemes diszkrimináció elfogadása alszállából áll ($\alpha_{\text{előteszt}} = 0,82$; $\alpha_{\text{utóteszt}} = 0,82$), egy tétel szól az informális kontaktus szándékáról, és 3 item a kollektív cselekvési szándék skála ($\alpha_{\text{előteszt}} = 0,89$; $\alpha_{\text{utóteszt}} = 0,87$).

Az utóteszt ismét tartalmazott egy roma emberekkel kapcsolatos véleményváltozásra vonatkozó kérdést az előteszthez képest, és a partner etnikai és intézményi hovatartozására (helyesen azonosítja-e a partnert mint az egyik roma szervezet tagját) vonatkozó manipuláció-ellenőrző kérdést. Nyitott kérdést tettünk fel itt is, hogy vizsgálhassuk az intervenció értékelését, az arra való reflexiókat. Három kérdést hoztunk létre az észlelt intézményi támogatás mérésére. Az egyik a támogató állami normák észlelésére, a másik kettő a közvetlenebb intézményi normák észlelésére vonatkozott, pl. amit az egyetem, és amit a BA-s szociálpszichológia kurzus közvetít ($r = 0,55$, $p < 0,001$). Minden mérőeszközt, a maszkoló kérdések kivételével ld. a *Függelékben*.

Ezúttal is felvettük az 5 itemből álló, a beszélgetésre és a partnerre vonatkozó értékelő kérdőívet az esemény után közvetlenül, mind a nem-roma, mind a roma résztvevők körében, melyet arra használtunk, hogy felmérjük és összehasonlítsuk az intervenció élményét az összes résztvevő körében.

EREDMÉNYEK

Az intervenció értékelése. Összesen 62 személy (65,5% nő) töltötte ki azt a kérdőívet, melyet közvetlenül az intervenció után vettünk fel. Ebben a vizsgálatban a kiterjesztett kontaktus feltétel nélkül két csoportot hasonlítottunk össze: a nem-roma pszichológushallgatókból álló kísérleti csoportot ($n = 30$) és a roma csoportot ($n=32$). Az eredmények újra az élmény általános pozitív értékeléséről tanúskodtak ($M = 4,39$, $SD = 0,46$), de a két csoport összehasonlítása ezúttal szignifikáns különbséget mutatott ($M_{\text{kísérleti}} = 4,26$, $SD_{\text{kísérleti}} = 0,46$; $M_{\text{roma}} = 4,53$, $SD_{\text{roma}} = 0,42$; $t(60) = -2,47$, $p = 0,017$). Az eredmények igazolják a pozitív csoportközi kontaktust mindkét csoportnál, de különösen a roma csoporthoz tartozó résztvevők körében.

Leíró statisztika. Az előtesztet 90 résztvevő töltötte ki. Kilencen morzsolódtak le az utóteszt fázisra, az ő adataikat kizártuk az elemzésből. Tizenkilenc résztvevő nem vett részt az intervencióban, de arra a szociálpszichológia kurzusra járt, ahol az intervenciónak a toborzása zajlott, vagyis ez a csoport megegyezett az első vizsgálat nem-naiv „kontroll” csoportjával, ezért kihagytuk őket az elemzésből. Így az ideálisnál kisebb elemszámú kísérleti ($n = 27$) és kontroll csoportunk ($n = 35$) maradt, tehát az eredményeket ismét némi óvatossággal kell kezelni.

Az előteszt kérdőívei az első vizsgálatban hasonlóan általánosan negatív viszonyulást mutattak a romák felé. A rokonszenvmérő (1–9 skálán, $M = 3,63$, $SD = 1,42$), és az általános értékelő skála ($M = 2,57$, $SD = 0,56$) hasonlóan negatív volt. A romaellenes skála sztereotipizálás alszállája enyhén pozitív volt ($M = 2,95$, $SD = 0,83$), és a diszkrimináció elfogadása alszállája itt is viszonylag alacsony értéket tükrözött ($M = 2,12$, $SD = 0,83$). Az informális kontaktus szándéka valamivel a középérték felett volt ($M = 3,34$, $SD = 1,11$), ahogy a kollektív cselekvési szándék is ($M = 3,17$, $SD = 1,09$). Az elő-és utóteszt leíró statisztikáit a két feltételben a 3. táblázatban mutatjuk be.

3. táblázat

A második vizsgálat függő változóinak átlagai és szórásai a két feltétel szerinti bontásban

		Kísérleti csoport n = 27	Kontroll csoport n = 35	Összesen N = 62
Tesztelés ideje (1:előteszt; 2:utóteszt)		Átlag (Szórás)	Átlag (Szórás)	Átlag (Szórás)
Rokonszenvmérő (1–9)	1	3,56 (1,67)	3,66 (1,21)	3,61 (1,42)
	2	4,56 (1,80)	4,29 (1,13)	4,40 (1,45)
Általános értékelő skála	1	2,44 (0,61)	2,67 (0,50)	2,57 (0,56)
	2	2,89 (0,72)	2,80 (0,45)	2,84 (0,58)
Romaellenes attitűdök: sztereotipizálás	1	3,16 (0,83)	2,78 (0,08)	2,95 (0,83)
	2	2,95 (0,86)	2,65 (0,74)	2,78 (0,80)
Romaellenes attitűdök: dizkrimináció elfogadása	1	2,23 (0,98)	2,03 (0,79)	2,12 (0,83)
	2	2,12 (1,04)	1,86 (0,74)	1,98 (0,88)
Kontaktus szándéka	1	3,11 (1,15)	3,51 (1,01)	3,34 (1,11)
	2	3,44 (1,09)	3,37 (1,14)	3,40 (1,11)
Kollektív cselekvési szándék	1	3,04 (1,24)	3,27 (1,15)	3,17 (1,09)
	2	3,11 (1,09)	3,42 (1,99)	3,28 (1,04)

Megjegyzés: Minden tételre 5-fokú skálán kértük a válaszokat (kivéve, ahol másképp jelöltük), ahol az 1 az „Egyáltalán nem értek egyet”, az 5 a „Teljesen egyetértek” választ jelentette.

Manipuláció-ellenőrzés. Tizenkilenc résztvevő adott „roma” vagy „részben roma” választ a partner etnikumára vonatkozó kérdésre, nyolcan hagyták válasz nélkül a kérdést, és a kísérleti csoport mind a 27 résztvevője helyesen azonosította a partnerét a két roma szervezet egyikének tagjaként, ami alapján feltételezhetjük, hogy tudatában voltak a beszélgetés csoportközi jellegének, még ha valamilyen okból nem szívesen válaszoltak is az etnikumra vonatkozó kérdésre. Ennek az egyik oka lehetett, hogy a személyes beszélgetést követően, és a társadalomban észlelt előítéletek tükrében nem érezték helyénvalónak a partner etnikai kategorizációját, továbbá mivel a kérdések között expliciten nem volt az etnikai származásra irányuló, a beszélgetés során nem biztos, hogy előkerült a téma. Egy kivétellel minden nyitott kérdésre adott válasz pozitív volt, és egy résztvevő nem adott választ. A válaszok az intervenciót mint kellemes tapasztalatot (pl. „Pozitív meglepetés volt, nagyon kellemes volt a beszélgetés, szimpatikus volt a partnerem”), mint szemléletformáló eseményt („...a példája mutatta meg nekem, hogy a romákkal kapcsolatos előítéletek túlzóak”) vagy mint mély élményt jellemezték („Őszinték voltunk egymással (...) Ritkán tapasztaltam, hogy ilyen mély barátság kialakulhat valakivel már az első alkalommal, mint vele”). Vagyis a kísérleti csoport pozitív csoportközi találkozást élt meg, ami lehetővé teszi az intervenció hatásvizsgálatát.

Hipotézis-ellenőrzés. Ismételt méréses vegyes ANOVA-t használtunk újra. A „fast friends” módszer attitűdökre kifejtett hatásának eredeti hipotézise szerint ezúttal találtunk interakciós hatást két változó mentén: az általános értékelő skálában ($F(1,59) = 6,69, p = 0,012, \text{parciális } \eta^2 = 0,10$) és a további kontaktus szándékában ($F(1, 59) = 5,09, p = 0,028, \text{parciális } \eta^2 = 0,08$). Ez azt jelenti, hogy e két változó mentén az elő- és utóteszt közötti szignifikáns változás mértéke eltérő volt a két feltételben. Az ismételt méréses ANOVA eredményei a 4. táblázatban láthatók.

4. táblázat

A második vizsgálat idő x feltétel közötti interakciós hatásai a függő változók mentén

	df	Standard hiba	F	p	parciális η^2
Rokszenzvmérő	1	59	0,090	0,765	0,019
Romaellenes attitűdők: sztereotipizálás	1	59	0,304	0,583	0,005
Romaellenes attitűdők: diszkrimináció elfogadása	1	59	0,090	0,765	0,002
Általános értékelő skála	1	59	6,689	0,012	0,102
Kontaktus szándéka	1	59	5,089	0,028	0,079
Kollektív cselekvési szándék	1	59	0,139	0,711	0,002

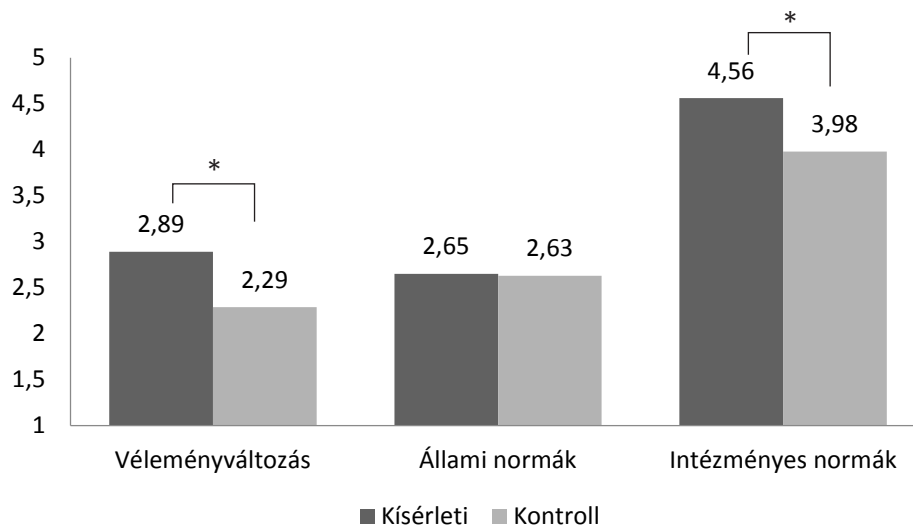
Megjegyzés: A szignifikáns interakciókat dőlttel és vastagon szedve kiemeltük.

Az általános értékelő skála szignifikáns idői főhatást mutatott, vagyis mindkét csoport attitűdjei pozitívabban lettek, de a kísérleti csoportban ez a változás szignifikánsan nagyobb mértékű volt ($F(1,59) = 16,38$, $p < 0,001$, *parciális $\eta^2 = 0,22$*). A viselkedési szándékban viszont nem találtunk szignifikáns főhatást az idői dimenzióban ($F(1, 59) = 0,765$, $p = 0,39$, *parciális $\eta^2 = 0,01$*). Azon változók esetében, ahol nem volt szignifikáns interakció, szignifikáns idői főhatást találtunk a romaellenes sztereotipizálás alszámban ($F(1, 59) = 5,90$, $p = 0,018$, *részleges $\eta^2 = ,09$*) és a rokksenzvmérőben ($F(1, 59) = 20,03$, $p < 0,001$, *parciális $\eta^2 = 0,25$*). Nem történt idői változás a romaellenesség diszkrimináció elfogadása alszámban ($F(1, 59) = 2,616$, $p = 0,111$, *parciális $\eta^2 = 0,042$*) és a kollektív cselekvési szándék itemei tekintetében ($F(1, 59) = 0,964$, $p = 0,330$, *parciális $\eta^2 = 0,016$*).

Az első vizsgálatához hasonlóan, a csoportok különböztek egymástól abban, hogyan értékelték saját véleményváltozásukat ($M_{\text{kísérleti}} = 2,89$, $SD_{\text{kísérleti}} = 1,28$; $M_{\text{kontroll}} = 2,28$, $SD_{\text{kontroll}} = 1,07$, $t(60) = 2,017$, $p = 0,048$). A kísérleti csoport nagyobb mértékű változásról számolt be, habár a változás szintje mindkét csoportnál viszonylag alacsony. Az előítélet-mentesség észlelt normáját a társadalom egészére és az egyetem intézményével kapcsolatban teszteltük. Az előítélet-mentesség társadalmi normájának észlelésében alacsony átlagokat kaptunk, és a két csoport között nem volt különbség ($M_{\text{kísérleti}} = 2,65$, $SD_{\text{kísérleti}} = 0,99$; $M_{\text{kontroll}} = 2,63$, $SD_{\text{kontroll}} = 0,93$, $t(45) = 0,07$, $p = 0,943$). Ezzel szemben az intézményes normák észlelésénél az átlagok jelentősen magasabbak, és a két csoport között szignifikáns mértékben eltértek a kísérleti csoport javára ($M_{\text{kísérleti}} = 4,56$, $SD_{\text{kísérleti}} = 0,42$; $M_{\text{kontroll}} = 3,98$, $SD_{\text{kontroll}} = 0,81$, $t(53) = 3,27$, $p = 0,002$). A csoportok közötti különbségeket az észlelt változás és a normák percepciójában az 1. ábra mutatja.

1. ábra.

Az utóteszt alapján a kísérleti és a kontroll csoport válaszai a véleményváltozásra, az állam és az intézmény előítéletmentes normáira vonatkozó percepciók. A csillaggal jelzett különbségeknél $p < 0,05$

A MÁSODIK VIZSGÁLAT MEGVITATÁSA

Úgy tűnik, a naiv kontrollcsoport bevezetése eredményes volt, mivel ebben a vizsgálatban találtunk a feltételek és idő között interakciós hatást. Ez az eredmény alátámasztja az intervenció hatékonyságát, vagyis megerősíti a „fast friends” módszer attitűdökre kifejtett hatására vonatkozó fő hipotézisünket. Ugyanakkor ez a hatás csak az általános értékelő skála és az informális kontaktus szándék változókra korlátozódott. Továbbra is általános, tehát mindkét csoportra jellemző javulást találtunk két változó mentén, hiszen a romaellenes sztereotipizálás csökkent, és a rokonszenvmérőn mutatott szimpátia nőtt, ami újra valamely, az intervenciótól független hatást jelez. Eszerint az első kísérlet eredményeinek az az értelmezése helyes volt, hogy a szociálpszichológia kurzus befolyásolhatta a résztvevők attitűdjeit, vagy legalábbis csökkentette az előítélet kifejezésének hajlandóságát. Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy az előítélet-mentesség intézményes normáinak percepciója (mind a szociálpszichológia kurzusé, mind az egyetemé) magas volt mindkét csoportban (a kísérleti csoport viszonylagos magasabb értékeivel együtt), különösen a társadalmi normákkal való összehasonlításban.

A második hipotézisünk, amely arra vonatkozott, hogy az intervenció következtében nő az előítélet-mentességet támogató intézményes norma észlelése az intervenció hatására, szintén alátámasztást nyert. Ez az eredmény megerősítette azt az első vizsgálat alapján megfogalmazott feltételezésünket, hogy a pozitív csoportközi találkozás nem önmagában vezet generalizált (vagyis egy személyről az egész külső csoportra kiterjesztett) attitűdváltozáshoz, hanem azon keresztül, hogy az intervenció hatással van a támogató intézményes normák észlelésére is. Ugyanakkor sem az intervenció, sem azon kívüli más hatás nem csökkentette a diszkrimináció elfogadását, és nem növelte a kollektív cselekvési szándékot, az utóbbi eredmény ellentmondott az első vizsgálatban kapott pozitív eredményeknek a kollektív cselekvési szándék változásáról.

A kísérleti csoport ismét magasabb attitűdváltozást élt meg, ami arra enged következtetni, hogy a pozitív csoportközi élmény sikeresen tudatosította a résztvevőkben az előítéleteket és az attitűdváltozást, ahogy a támogató intézményes normákat is, a kontrollcsoportéhoz képest. Megvizsgálva, hogy mely változók mentén van különbség a két csoport között, és ezeket összevetve azokkal, ahol idői főhatás volt csak, azt állapíthatjuk

meg, hogy csak korlátozott mértékben történt generalizációs hatás, hiszen inkább egyfajta pozitívabb személyes alapállást tükröz ez a változás, míg a sztereotípiák skálákkal mérve nem igazolható az intervenció hatása. Az intervenció tehát képes volt növelni a további személyes kontaktusra való nyitottságot, és olyan támogató intézményes normákat tudott közvetíteni, amelyek kulcsszerepet játszanak az intervenciók sikeres alkalmazásában. Ebből a szempontból ez a módszer – még ha korlátozott eredményeket is hozott – megfelelőnek bizonyult egy erősen stigmatizált csoporttal kapcsolatban, mivel sikeresen közvetítette a támogató intézményes normákat, és hozzájárult az ezzel kapcsolatos tudatosság és további személyes kapcsolat iránti hajlandóság növeléséhez. Ez valószínűleg éppen az intervenció kevésbé direkt és inkább személyközi jellegének köszönhető, összhangban azokkal a tanulmányokkal, amelyek a közvetlenül csoportközi fókuszú módszerek ellenállást kiváltó hatására hívják fel a figyelmet (Cavazza–Butera 2008, Dixon et al. 2007).

ÁLTALÁNOS MEGVITATÁS ÉS KORLÁTOK

Kísérletünket egy terepen végeztük – tehát nem laborban szimulált – intervenció keretein belül végeztük pszichológushallgatók körében, így nem tudott megvalósulni egy teljes mértékben kontrollált elrendezés és az optimális mintanagyság. Ugyanakkor a két vizsgálat mégis hozzá tudott járulni ahhoz, hogy jobban megértsük, milyen lehetőségek rejlenek a csoportközi kontaktusra épülő intervenciókban optimális társadalmi feltételek hiányában. Az interakciós hatás hiánya az első vizsgálatban, és korlátozott megjelenése a másodikban arra int, hogy ne bízzuk el túlságosan magunkat az intervenció hatásosságával kapcsolatban. Ugyanakkor az eredményeink megerősítik a közvetlen intézményes normák jelentőségét a tágabb társadalmi normákkal szemben (ld. Neményi 2012), továbbá kiderül, hogy a támogató intézményes normák észlelése már egy olyan intervenció segítségével is kiváltható, amely csupán egy rövid ideig tartó pozitív csoportközi kontaktusra ad lehetőséget. Ezt a hatást valószínűleg felerősítette, hogy lehetetlen volt maszkolni az intervenció célját, ami a csoporttagok kiugróságát növelhette a személyközi interakció során (ld. Brown–Hewstone 2005). Azt is figyelembe kell vennünk, hogy mindkét vizsgálat résztvevői szociálpszichológia kurzuson is részt vettek a két tesztelés között, amelyek szintén felelősek lehetnek az idői főhatásokért, amit alátámasztott a naiv kontrollcsoport attitűdváltozása is a második vizsgálatban.

Összefoglalásként, egy nagymértékben szegregált társadalomban, ahol hiányoznak az előítéletmentesség normái, a pozitív csoportközi kontaktus élménye közvetlenül csupán kevésbé alakítja az attitűdöket és a sztereotipizálásra való hajlamot, viszont egyfajta tudatosságot alakít ki az adott intézményi kontextus előítéletmentes normáival kapcsolatban. Habár egyes eredményeket kaptunk a kollektív cselekvési szándékkal, optimisták vagyunk az intézményi norma észlelésében bekövetkező változás miatt, amely megadhatja a szövetségesként való fellépés lehetőségét, alapul véve az összefüggést, hogy a kollektív cselekvésbe való bekapcsolódásban kulcsszerepet játszanak a csoportnormák (van Zomeren–Postmes–Spears–Bettache 2011).

KONKLÚZIÓ

Az eredményeink nem adnak egyértelmű választ arra a kérdésre, hogy a „*fast friends*” módszer az előítélet-csökkentés sikeres eszköze lehet-e egy olyan társadalomban, ahol gyengék az előítélet-mentességre vonatkozó társadalmi normák egy olyan csoporttal szemben, amely erősen stigmatizált és nyíltan elutasított, és akikkel korlátozott a pozitív csoportközi találkozás lehetősége. Ugyanakkor az eredményeink azt mutatják, hogy a pozitív kontaktus megteremtésén keresztül létre lehet hozni a támogató intézményes normát, és nagyobb fokú tudatosságot a változtatás szükségességével kapcsolatban, és ezáltal akár közelebb is kerülhetünk ahhoz a célhoz, amit a „*fast friends*” intervencióval eredetileg kitűztünk. Az eredmények alapján tehát úgy gondoljuk, hogy van lehetőség a változtatásra, azonban a pozitív személyközi élményeken alapuló attitűdváltoztatási kísérletek csakis a diverzitást támogató intézményes normák segítségével lehetnek eredményesek.

HIVATKOZÁSOK

- Allport, G. W. (1954) *On the nature of prejudice*. Boston, MA: Addison-Wesley.
- Ata, A. – Bastian, B. – Lusher, D. (2009) Intergroup contact in context: The mediating role of social norms and group-based perceptions on the contact–prejudice link. *International Journal of Intercultural Relations*, 33, 498–506. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijintrel.2009.05.001>
- Aron, A. – Aron, E. N. – Smollan, D. (1992) Inclusion of Other in the Self Scale and the structure of interpersonal closeness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 596–612. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.63.4.596>
- Aron, A. – Melinat, E. – Aron, E. N. – Vallone, R. D. – Bator, R. J. (1997) The experimental generation of interpersonal closeness: A procedure and some preliminary findings. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 363–377. <http://dx.doi.org/10.1177/0146167297234003>
- Binder, J. – Zagefka, H. – Brown, R. – Funke, F. – Kessler, T. – Mummendey, A. – Leyens, J.-P. (2009) Does contact reduce prejudice or does prejudice reduce contact? A longitudinal test of the contact hypothesis among majority and minority groups in three European countries. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96, 843–856. <http://dx.doi.org/10.1037/a0013470>
- Bordács M. (2001) A pedagógusok előítéletességének vizsgálata roma gyerekeket is tanító pedagógusok körében. *Új Pedagógiai Szemle*, február. Letöltve: 2016. ápr. 24. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00046/2001-02-ta-bordacs-pedagogusok.html>
- Brown, R. – Hewstone, M. (2005) An integrative theory of intergroup contact. *Advances in Experimental Social Psychology*, 37, 255–343.
- Cavazza, N. – Butera, F. (2008) Bending without breaking: Examining the role of attitudinal ambivalence in resisting persuasive communication. *European Journal of Social Psychology*, 38, 1–15.
- Cehajic, S. – Brown, R. – Castano, E. (2008) Forgive and forget? Antecedents and consequences of intergroup forgiveness in Bosnia and Herzegovina. *Political Psychology*, 29, 351–367. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9221.2008.00634.x>
- Crandall, C. S. – Eshleman, A. (2003) A justification-suppression model of the expression and experience of prejudice. *Psychological Bulletin*, 129, 414–446. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.129.3.414>
- Davies, K. – Wright, S. C. – Aron, A. – Comeau, J. (2013) Intergroup Contact through Friendship: Intimacy and Norms. In G. Hodson & M. Hewstone (szerk.), *Advances in Intergroup Contact*. New York: Psychology Press. 200–229.
- Davies, K. – Tropp, L. R. – Aron, A. – Pettigrew, T. F. – Wright, S. C. (2011) Cross-Group Friendships and Intergroup Attitudes A Meta-Analytic Review. *Personality and Social Psychology Review*, 15, 332–351. <http://dx.doi.org/10.1177/1088868311411103>
- Dixon, J. – Durrheim, K. – Tredoux, C. (2007) Intergroup contact and attitudes toward the principle and practice of racial equality. *Psychological Science*, 18, 867–872. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9280.2007.01993.x>
- Dixon, J. – Tropp, L. R. – Durrheim, K. – Tredoux, C. (2010) “Let Them Eat Harmony” Prejudice-Reduction Strategies and Attitudes of Historically Disadvantaged Groups. *Current Directions in Psychological Science*, 19, 76–80. <http://dx.doi.org/10.1177/0963721410363366>
- Enyedi Zs. – Fábrián Z. – Sik E. (2004) „Nőttek-e az előítéletek Magyarországon?” In Kolosi T. – Tóth István Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi riport 2004*, 375–399. Budapest: TÁRKI.
- Erőss G. – Gárdos J. (2007) Az előítélet-kutatások bírálatához. *Educatio*, 1, 17–37.
- Faul, F. – Erdfelder, E. – Buchner, A. – Lang, A.-G. (2009) Statistical power analyses using G* Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses. *Behavior Research Methods*, 41, 1149–1160. <http://dx.doi.org/10.3758/brm.41.4.1149>
- Festinger, L. – Back, K. W. – Schachter, S. (1950) *Social pressures in informal groups: A study of human factors in housing*. Stanford: Stanford University Press.
- Gergen, K. J. (1973) Social psychology as history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 26, 309–320. <http://dx.doi.org/10.1037/h0034436>
- Havas G. – Kemény I. – Liskó I. (2002) *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Budapest: Oktatókutató Intézet, Új Mandátum.
- Hewstone, M. – Brown, R. E. (1986) *Contact and conflict in intergroup encounters*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hewstone, M. (1996) Contact and categorization: Social psychological interventions to change intergroup relations. In Macrae, C. N. – Stangor, C. – Hewstone, M. (szerk.) *Stereotypes and stereotyping*. New York, NY: Guilford Press, 323–357.
- Hopkins, N. – Kahani-Hopkins, V. (2006) Minority group members’ theories of intergroup contact: A case study of British Muslims’ conceptualizations of Islamophobia and social change. *British Journal of Social Psychology*, 45, 245–264. <http://dx.doi.org/10.1348/014466605x48583>
- Kemény I. – Janky B. – Lengyel G. (2004) *A magyarországi cigányság 1971–2003*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest: Gondolat.

- Kertesi G. (2005) *A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*. Budapest: Osiris.
- Kertesi G. – Kézdi G. (2005) Általános iskolai szegregáció, II. rész. *Közgazdasági Szemle*, LII. (5.), 462–479.
- Lewis, A. E. – Chesler, M. – Forman, T. A. (2000) The impact of „colorblind” ideologies on students of color: Intergroup relations at a predominantly White university. *Journal of Negro Education*, 69, 74–91.
- Messing V. – Bernáth G. (2012) Szélre tolvá: Roma médiakép 2011. *Médiakutató: Médiaelméleti Folyóirat*, 1, 18–28.
- Neményi M. (2007) Serdülő roma gyerekek identitás-stratégiái, *Educatio*, 16, 84–98.
- Neményi M. (2012) Interetnikus kapcsolatok hatása az identitásra. *Szociológiai Szemle*, 22, 27–53.
- Paczári V. (2012) Előítéletesség a debreceni egyetemisták körében. *Metszetek*, 4, 232–243.
- Page-Gould, E. – Mendoza-Denton, R. – Tropp, L. R. (2008) With a little help from my cross-group friend: reducing anxiety in intergroup contexts through cross-group friendship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 1080–1094. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.95.5.1080>
- Paolini, S. – Hewstone, M. – Cairns, E. – Voci, A. (2004) Effects of direct and indirect cross-group friendships on judgments of Catholics and Protestants in Northern Ireland: The mediating role of an anxiety-reduction mechanism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 770–786. <http://dx.doi.org/10.1177/0146167203262848>
- Pettigrew, T. F. (1998) Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65–85. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.psych.49.1.65>
- Pettigrew, T. F. – Tropp, L. R. (2006) A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 751–783. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751>
- Pettigrew, T. F. – Tropp, L. R. (2008) How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38, 922–934. <http://dx.doi.org/10.1002/ejsp.504>
- Shelton, J. N. (2003) Interpersonal concerns in social encounters between majority and minority group members. *Group Processes & Intergroup Relations*, 6, 171–185. <http://dx.doi.org/10.1177/1368430203006002003>
- Szalai J. (2010) A szabadságtalanság bővülő körei: Az iskolai szegregáció társadalmi „értelméről”. *Esély*, 10, 3–22.
- Tropp, L. R. – O’Brien, T. C. – Migacheva, K. (2014) How peer norms of inclusion and exclusion predict children’s interest in cross-ethnic friendships. *Journal of Social Issues*, 70, 151–166. <http://dx.doi.org/10.1111/josi.12052>
- Tropp, L. R. – Pettigrew, T. F. (2005) Relationships between intergroup contact and prejudice among minority and majority status groups. *Psychological Science*, 16, 951–957. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9280.2005.01643.x>
- Turner, R. N. – Hewstone, M. – Voci, A. (2007) Reducing explicit and implicit outgroup prejudice via direct and extended contact: The mediating role of self-disclosure and intergroup anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93, 369–388. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.93.3.369>
- Turner, R. N. – Hewstone, M. – Voci, A. – Vonofakou, C. (2008) A test of the extended intergroup contact hypothesis: The mediating role of perceived ingroup and outgroup norms, intergroup anxiety and inclusion of the outgroup in the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 843–860. <http://dx.doi.org/10.1037/a0011434>
- Vidra, Zs. – Fox, J. (2012) *The Rise of the Extreme Right in Hungary and the Roma Question: The radicalization of media discourse* [Research report]. Accept Pluralism Research Project, Tolerance, Pluralism and Social Cohesion: Responding to the Challenges of the 21st Century in Europe. European University Institute; Robert Schuman Centre for Advanced Studies. Elérhető: <https://cps.ceu.edu/sites/default/files/publications/cps-policy-brief-accept-pluralism-rise-of-extreme-right-in-hungary-and-roma-question-2012.pdf>
- Virág T. (2006) Gettósodó térség, gettósodó iskolarendszer, *Szociológiai Szemle*, 1, 127–139.
- Wright, S. C. – Aron, A. – McLaughlin-Volpe, T. – Ropp, S. A. (1997) The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 73–90. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.73.1.73>
- Wright, S. – Brody, S. – Aron, A. (2005) Intergroup contact: Still our best hope for reducing prejudice. In C. S. Crandall & M. Schaller (szerk.) *The social psychology of prejudice: Historical perspectives*. Seattle: Lewinian Press. 115–142.
- Wright, S. C. – Lubensky, M. E. (2009) The struggle for social equality: Collective action versus prejudice reduction. In S. Demoulin, J. P. Leyens & J. F. Dovidio (szerk.) *Intergroup misunderstandings: Impact of divergent social realities*. New York: Psychology Press. 291–310.
- van Zomeren, M. – Postmes, T. – Spears, R. – Bettache, K. (2011) Can moral convictions motivate the advantaged to challenge social inequality? Extending the social identity model of collective action. *Group Processes & Intergroup Relations*, 14, 735–753. <http://dx.doi.org/10.1177/1368430210395637>

FÜGGELÉK

Az elő- és utóteszt itemei

Az általános értékelő szemantikus differenciál skála tételei (1–5 közötti skála):

melegszívű – rideg, negatív – pozitív, barátságos – ellenséges, megbecsülendő – megvetendő, gyanús – megbízható, csodálatraméltó – undort keltő

Romaellenes attitűdök skála tételei (az 1–5 közötti skálán az 1: Egyáltalán nem értek egyet, az 5: Teljes mértékben egyetértek)

– *sztereotipizálás alskála:*

A romáknak több segítséget kellene adni, mint a nem romáknak.

A romák gondjai megoldódnának, ha végre elkezdenének dolgozni.

A romák közül sokan azért nem dolgoznak, mert nem kapnak munkát. (fordított tétel)

A roma családokban azért van olyan sok gyermek, mert az utánuk kapott családi pótlékból akarnak megélni.

– *dizkrimináció elfogadása alskála:*

A romákat teljesen el kell különíteni a társadalom többi részétől, mivel képtelenek az együttélésre.

Csak helyeselni lehet, hogy még vannak olyan szórakozóhelyek, ahová a romákat nem engedik be.

A roma lakosság számának növekedése veszélyezteti a társadalom biztonságát.

Minden roma gyermeknek joga van arra, hogy a nem romákkal közös iskolai osztályokban tanulhasson. (fordított tétel)

Kihagyott item, amelynek nem volt jó illeszkedése az alskálákhoz:

A romák között ugyanannyi a bűnöző, mint a hasonló körülmények között élő nem romák között. (fordított tétel)

Kontaktus szándékára vonatkozó item (az 1–5 közötti skálán az 1: Egyáltalán nem értek egyet, az 5: Teljes mértékben egyetértek) Szívesen elmenne olyan összejövetelre, ahol romák is vannak?

Kollektív cselekvési szándék tételek (az 1–5 közötti skálán az 1: Egyáltalán nem értek egyet, az 5: Teljes mértékben egyetértek)

El tudná képzelni magáról, hogy az esélyegyenlőségért dolgozzon egy civil szervezetben?

Szívesen dolgozna olyan civil programban, amely a cigányok elleni előítéletek csökkentését célozza?

Szívesen részt venne a jövőben egy, a cigánysággal való szolidaritást kifejező megmozduláson?

Manipuláció-ellenőrző kérdések

Az ismerkedésen a beszélgetőpartnerem a:

<a roma hallgatókat tömörítő szervezet> hallgatója volt

<az egyetem> pszichológia szakos hallgatója volt

egyéb

Kiderült-e a beszélgetés során az ön számára a partnere származása?

Igen – Nem, Ha igen... Roma – Részben roma – Egyéb származású

Az utótesztben hozzáadott itemek

Véleményváltozás percepciója:

Megváltozott-e a véleménye az első kitöltés óta a romákkal kapcsolatban?

(a választ 1–5 skálán kértük, ahol 1: egyáltalán nem, 5: teljes mértékben)

Kontaktus értékelése:

Röviden írja le, hogy milyen élmény volt az ön számára az ismerkedési esemény:

(nyitott kérdés)

A második vizsgálat hozzáadott tételei:

Észlelt normák (a választ 1–5 skálán kértük, ahol 1: egyáltalán nem, 5: teljes mértékben)

Magyarországon az állami intézmények (pl. bíróság, iskolák, egészségügyi intézmények) támogatják azokat a programokat, amelyek a romákkal szembeni előítéletek csökkentésére irányulnak.

Az ELTE támogatja azokat a programokat, amelyek a romákkal szembeni előítéletek csökkentésére irányulnak.

A BA szociálpszichológia kurzus támogatja azokat a programokat, amelyek a romákkal szembeni előítéletek csökkentésére irányulnak.